

فهرست مطالب

صفحه

پنجاه کار کلیدی:

راهنمایی برای آشنایی نوآموزان با ادبیات آینده پژوهی

۱۰۷

مقدمات کلاسیک

۱۰۷

نگاهی به گذشته و آینده

۱۱۱

روندها

۱۱۴

سناریوها

۱۱۷

مدینه‌های فاصله

۱۲۰

معضل جهانی

۱۲۲

تغییر

۱۲۶

یادداشتها

۱۳۰

پنجاه کار کلیدی: راهنمایی برای آشنایی نوآموزان با ادبیات آینده‌پژوهی جل دال

این فصل پنجاه کار کلیدی از میان مطالعات متعدد آینده‌پژوهی را معرفی می‌کند که متضمن آینده‌های ممکن، محتمل، مطلوب و نامطلوب است. همچنین اطلاعاتی راجع به اینکه نویسندگان این کتابها دارای چه زمینه و سابقه‌ای هستند، فراهم می‌کند. بعضی از آنها احتمالاً از عناوینی چون "آینده‌پژوهی" یا "تحقیق پیرامون آینده" و امثال این تعبیر درباره نوشته‌های خود استفاده نکرده‌اند. اما همه آنها به منظور مشارکت در برنامه‌ریزی درازمدت، تدوین بینشها یا تئوریهای دگرگونیهای اجتماعی به بسط یا تبدیل دانش مبادرت ورزیده‌اند. و این دقیقاً موضوع آینده‌پژوهی است [۱].

نوشته‌های مربوط طبقه‌بندی شده‌اند تا کار مبتدیان راحت‌تر شده و بتوانند ادبیات غنی آینده‌پژوهی را به آسانی تفرق نمایند. این طبقه‌بندی عبارت است از: مقدمات کلاسیک، نگاهی به گذشته و آینده، روندها، سناریوها، آرمان‌گرایی‌ها، پیچیدگیهای جهانی و دگرگونی. از آنجائی که در این مقوله نمی‌توان طبقه‌بندی یگانه‌ای یافت، لذا طبقه‌بندی ما نیز تا حدودی دلخواهی و سلیقه‌ای خواهد بود.

مقدمات کلاسیک

در فصلهای پیشین اشاره شد که دهه معروف ۱۹۶۰ دهه پیدایش سازمانهای آینده‌پژوهی در گوشه و کنار جهان بود. از آن پس آینده‌پژوهان کم‌کم به ابزارهای خاص خود در شکل

دارند، رسید. عدالت، خود شکوفایی (تحقق ذات)، خلاقیت و عدم خشونت مؤلفه‌های مهم جامعهٔ اخیر هستند.

نویسنده اعتقادی به مدل‌های کاملاً طراحی‌شده ندارد و به همین دلیل دربارهٔ برنامه‌های فعلی که معلوم نیست نتایج دلخواهی در پی داشته یا اینکه برعکس عمل می‌کنند، اخطار داده، این کار را مصیبت‌بار و فاجعه‌انگیز می‌خواند. استراتژی کوتاری، "دوایری که مرتباً بزرگتر می‌شوند" است. (تلاش‌های گام به گام در سطوح متعدد). در همان حال وظیفهٔ روشنفکران، برانگیختن طرز فکرهای نو و نهادینه کردن تغییرات عمده است.

کتاب متعلق به مجموعهٔ مجلداتی با عنوان "دنیاهای بهتر برای دههٔ ۱۹۹۰" است که در "پروژهٔ فراملی مدل‌های نظم جهانی"^۱ تألیف شده است. کوتاری مدیر مرکز مطالعاتی جوامع در حال توسعه دهلی است.

لستر میلبراث در کتاب "تجسم جامعه‌ای پایدار، آموختن راه نجات" توصیف می‌کند که چرا جامعهٔ مدرن امروز نمی‌تواند به توسعه پایدار دست یابد. نویسنده بعد از توصیف جامعهٔ پایدار، گذار از جامعهٔ مدرن به جامعهٔ پایدار را بررسی می‌کند. وی امکان‌پذیرترین مسیر تحولات اجتماعی را یادگیری اجتماعی می‌داند.

میلبراث - استاد آمریکایی علوم سیاسی و جامعه‌شناسی - معتقد است که تغییر نخبگان جامعه، مسأله را حل نمی‌کند، زیرا تحول اجتماعی واقعی بایستی رفتار روزانهٔ تک تک افراد را تحت تأثیر قرار دهد. توصیه او این است که برای لحظه‌ای آماده شویم که "وضعیت به اندازه کافی بد و وخیم گردد تا ما را وادار به ایجاد دگرگونی نماید". تنها در این صورت می‌توانیم دست به تغییراتی بزنیم که در "شرایط نرمال" غیر ممکن به نظر می‌رسند.

اما آیا گسترهٔ ممکنات این قدر تنگ و باریک است؟ ال‌گور کمتر از یکسال پیش از اینکه معاون رئیس‌جمهور آمریکا شود، کتاب "زمین در حالت توازن" را منتشر ساخت. یکی از نتایج تحلیلهای او این است که ما باید نجات محیط زیست جهانی را اصل مرکزی سازماندهی تمدن خود بدانیم.

او طرح جهانی جدید مارشال را که مرکب از پنج هدف استراتژیک است، پیشنهاد کرد: تثبیت جمعیت جهانی، توسعه و استفاده مشترک از فناوری مناسب، اقتصاد جهانی جدید^۱، نسل جدیدی از معاهدات و توافق نامه‌ها، و آموزش در خدمت تفاهم جهانی درباره محیط زیست.

ال‌گور نمونه‌ای از صاحبان قدرتی است که می‌خواهند پلی باشند که شکاف بین سیاست و جهان‌بینی حاکم و دانش اکولوژیک امروز را پرکنند. از دیدگاه‌های او چنین بر می‌آید که مسأله اساسی عبارتست از آگاهی افکار عمومی درباره اهمیت پرداختن به محیط زیست. تا وقتی که شهروندان مایل نباشند که فریاد زده و از رهبران خود مصرانه بخواهند که زمین را به حالت تعادل و توازن اولیه برگردانند، آنچنان تحولی رخ نخواهد داد.

کتاب "**محدودیت‌های رقابت**" نوشته گروه لیسبون که در سال ۱۹۹۳ به چاپ رسید، نشان می‌دهد که ال‌گور در میان صاحبان قدرت منزوی نیست. این گروه از ۱۹ استاد مشهور، بروکراتها، مسؤولان فرهنگی و صاحبان صنعت از اروپای غربی، آمریکای شمالی و ژاپن، تشکیل شده است. آنها به نقش رقابت در فرآیند جهانی‌شدن اقتصاد و جامعه می‌پردازند. به جای تشویق رقابت، آنها تصمیم‌گیری مشترک به شکل "پیمانهای اجتماعی جهانی" را خواهانند. در اینجا همه احزاب ذی‌نفع نتیجه می‌گیرند که فواید "همکاری"، بیشتر از دردها و گرفتاری "**رقابت**" است.

اگر قرار است به سوی آن پیمانها و عقدنامه‌ها حرکت کنیم، ابتکار عمل باید در دست سه قدرت برتر جهان یعنی اروپای غربی، آمریکای شمالی و ژاپن قرار گیرد. هدف اساسی جامعه جهانی برآورده ساختن نیازهای اساسی هشت میلیارد سکنه زمین در سال ۲۰۲۰ است. تلاشهای مشترک، اصل اساسی است و همین امر جامعه غیر نظامی جهانی را به ابزاری قدرتمند تبدیل می‌کند. این گزارش بر اهمیت شناسایی و پشتیبانی سیستماتیک از اقدامات منطقه‌ای، رفتارها و تجربه‌های جهانی، تأکید می‌ورزد.

هر دو گروه هواداران سرسخت و بعضاً آشوب‌طلب محیط زیست و متفکرین که دغدغه حفظ محیط زیست را دارند، دستیابی به "**اقتصادی نوین**" یا "**اقتصادی بهتر**" را ضروری می‌دانند. کتاب "**ثروت بیش از حد**" نوشته پاول اکینز که در سال ۱۹۹۲ منتشر شد، راهنمای مصوری است که به اصطلاح به معرفی و ارائه حد اعلای پیشرفت می‌پردازد.

¹ - eco-nomics

منظور از اقتصاد جهانی جدید اقتصادی است که محیط‌زیست را از نظر دور نگه می‌دارد (م).

نهضت "اقتصادی نوین"، برخلاف تصور اکثر اقتصاددانها و سیاستمداران معتقد است که بهبود رکود اقتصادی بایستی با ضروریات توسعه پایدار سازگاری داشته باشد. افزایش مشارکتهای مردمی و عدالت اقتصادی، دیگر اهداف اصلی محسوب می‌شوند. اکینز، یکی از بنیان‌گذاران بنیاد اقتصاد نوین^۱ لندن و یکی از بنیان‌گذاران TOEF^۲ (دیگر اجلاس اقتصادی سران) است که از سال ۱۹۸۴ سران گروه هفت (G-7) را همراهی کرده است. اریک دامان، نهضت مشهور "آینده نروژ در دستان ماست" را به راه انداخته و عدالت اجتماعی و راه ساده‌تر زیستن را در کانون توجه قرار داده بود. کتاب او یعنی "انقلاب در جامعه ثروتمند" به بحث پیرامون نیاز به دگرگونی نظام دنیای ثروتمندان پرداخته و استدلال می‌کند که چرا این دگرگونی باید فارغ از خشونت و تعصب بوده و از پایین به بالا صورت گیرد؛ همانطور که در بحثهای دیالکتیک آنتی‌تز علیه تز قد علم می‌کند.

او همچنین به نقش آینده‌پژوهی پرداخته و خواستار آن است که این پژوهش‌ها با خواسته‌ها و انتظارات مردم پیوند و اتصال مستقیم‌تری داشته باشد. با بررسی این مطالعات می‌توان علاقه و تمایل مردم به انتخابهای حیاتی پیرامون ارزشها و مشکلات اجتماعی را برانگیخت. در غیر این صورت مردم احساس می‌کنند که بحثهای سیاسی فراتر از فهم و درک آنهاست. باید گزارشها را به نویسندگانی که مهارتهای ادبی دارند تسلیم کرد تا آنها ایده‌های مبنایی را در کتابهای معروف و رسانه‌های همگانی بیان نمایند. این نویسندگان باید پیامدهای اولیه و عمده مسیرهای مختلف توسعه را برای گروههای متنوعی که از آن تأثیر می‌پذیرند، روشن سازند.

نکته اصلی ایده تحقیق است، نه به عنوان یک وسیله کنترلی بلکه به عنوان ابزاری که مردم با استفاده از آن می‌توانند در تدوین و توسعه آینده خود فعالانه مشارکت داشته باشند. دامان بعدها یکی از بنیان‌گذاران "پروژه آینده بدیل" شد.

کتاب رابرت یونگ و نوربرت مولرت تحت عنوان "کارگاه‌های آینده‌پژوهی" متد دیگری را ارائه کرده که به کمک آن می‌توان مردم معمولی را در ایجاد آینده‌های ممکن و مطلوب دخالت داد. انتقاد، خیال‌پردازی و شناخت از مؤلفه‌های اصلی فرآیندی است که در آن آرمان شهرهای واقعی و خلاقیت‌های اجتماعی ابداع می‌شود.

1 - New Economics Foundation
2 - The other Economic Summit

شواهد و نمونه‌ها بیانگر این است که افراد شرکت کننده در طی این فرآیند چگونه تغییر کرده‌اند. به این ترتیب، کارگاه‌های آینده‌پژوهی را می‌توان به عنوان ابزاری مؤثر بر علیه آنچه که یونگ آن‌را "شبحی که جهان امروز را تسخیر کرده" می‌نامید (شبح تسلیم یا کنارگیری)، به‌کار برد. این کتاب، ایده‌ها و نتایج عملی را که می‌توان با این متد به‌دست آورد، نشان می‌دهد. این روش به ویژه در آلمان و دانمارک رایج شده است.

بنابراین ایده آینده‌پژوهی مبتنی بر مشارکت که متضمن مشارکت محافل دانشگاهی و غیر دانشگاهی است، فقط یک تئوری صرف نیست. می‌توان آن‌را در عمل نیز به‌کار برد. شاید رابرت یونگ که در سال ۱۹۹۴ فوت نمود، این مسأله را بهتر از هر کس دیگری (تا حدودی از طریق کارگاه‌های آینده‌پژوهی‌اش) ثابت کرده باشد. اگر بخواهیم آینده‌پژوهی را به سوی دموکراتیزه شدن و نه استعماری شدن پیش ببریم وجود چنین رویکردهایی ضروری است. از آنجا که به نقل از دنیس گابور - برنده جایزه نوبل فیزیک - "آینده را نمی‌توان پیش‌بینی کرد، بلکه می‌توان آن‌را خلق کرد" [۵] و از آنجایی که آینده متعلق به همه ماست، حق داریم تا در شکل‌دادن به آن مشارکت داشته باشیم.

یادداشتها

پنجاه کتابی که در متن نام آنها ذکر شد، عبارتند از:

- 1- Barney, Gerald O. (ed) . "The Global 2000 Report to the President . Entering the 21st Century. A Report Prepared by the Council on Environmental Quality and the Department of State ."Harmondsworth , Penguin, 1982. (First Published 1980).
- 2- Bell, Daniel. "The Coming of Post - Industrial Society. A Venture in Social Forecasting". New York: Basic Books, 1973.
- 3- Bestuzhev - Lada, Igor. "A Short History of Forecasting in the USSR. Article in Technological Forecasting and Social Change". 41:3, May 1992, PP. 341-8.
- 4- Blackman, Colin and Olugbenga Adesida (eds). "African Futures". Special Issue of Futures September 1994.
- 5- Boutros - Gali, Mirrit: "Tradition for the Futur. Human Values and Social Purpose". Oxford, Alden, 1972.

- 6- Brown, Lester R. Hal Kane and David Malin Roodman: "Vital Signs 1994-95. The Trends That Are Shaping Our Future". New York, Norton, London, Earthscan, 1994.
- 7- Brundtland, Gro Harlem (Chairman): "Our Common Future". Oxford and New York, Oxford University Press, 1987.
- 8- Cornish, Edward (ed). "The Study of the Future. An Introduction to the Art and Science of Understanding and Shaping Tomorrow's World". Bethesda, Maryland, World Future Society. 1977.
- 9- Dammann, Erik. "Revolution in the Affluent Society". London, Heretic, 1984. (Norwegian Original: Revolusjon I Velferdssamfunnet, 1979).
- 10- Ekins, Paul, Mayer Hillman and Robert Hutchison: Wealth Beyond Measure. An Atlas of New Economics. London, Gaia, 1992. American Editin: The Gaia Atlas of Green Economics. New York, Anchor Book, 1992.
- 11- Flechtheim, Ossip K. "History and Futurology". Meisenheim am Glan, Anton Hain, 1966.
- 12- Fowles, Jib (ed). "Handbook of Futures Research". Connecticut, Greenwood, 1978.
- 13- Freeman, Christopher and Marie Jahoda (eds). "World Futures. The Great Debate". Oxford, Martin Robertson, 1978.
- 14- Garrett, Martha J. et al. "Studies for the 21st Century". Paris, UNESCO, 1991.
- 15- Godet, Michel. "Introduction to La Prospective. Seven Key Ideas and One Scenario Method". Article in Futures 2 (1986), PP. 134-57.
- 16- Gore, Al. "Earth in the Balance Forging a New Common Purpose". Boston, Houghton, London, Earthscan, 1992.
- 17- Group of Lisbon. "Limits to Competition". Lisbon, Gulbenkian Foundation, 1993.
- 18- Harman, Willis W. "Global Mind Change. The Promise of the Last Years of the Twentieth Century". Sausalito, Institute for NOetic Science, 1988.
- 19- Herrera, Amilcar et al (eds). "Catastrophe or New Society?". A Latin American World Model. Ottawa, International Development Centre, 1976.

- 20- Jantsch, Erich. "Technological Forecasting in Perspective: A Framework for Technological Forecasting, its Techniques and Organization". Paris, OECD, 1967.
- 21- Jouvenel, Bertrand de. "The Art of Conjecture". New York, Basic Book, 1967. (French original: L'Art de la Conjecture, 1964).
- 22- Jungk, Robert and Johan Galtung (eds). "Mankind 2000. Oslo, Universitetsforlaget". London, Allen & Unwin, 1969.
- 23- Jungk, Robert and Norbert R. Mollert: "Futures Workshops. How to Create Desirable Futures". London, Institute for Social Invention, 1989. (German original: Zukunftswerkstätten, 1981).
- 24- Kahn, Herman and Anthony Wiener. "The Year 2000. A Framework for Speculation on the Next Thirty - Three Years". New York, Macmillan, 1967.
- 25- Kennedy, Paul. "Preparing for the Twenty - First Century". New York, Random House, London, HarperCollins, 1993.
- 26- Kothari, Rajni. "Footsteps into the Future. Diagnosis of the Present World and a Design for an Alternative". New Delhi, Orient Longman, London, The Free Press, Amsterdam, North-Holland, 1974.
- 27- Kreibich, Rolf, Weert Canzler and Klaus Burmeister (eds). "Zukunftsforschung und Politik [Futures Research and Politics]". Weinheim/ Basel, Beltz, 1991.
- 28- Kumar, Krishan. "Utopia and Anti-Utopia in Modern Times". Oxford and Cambridge, MA, Blackwell, 1991. (First Published 1987).
- 29- Manuel, Frank E. and Fritzie P. "Utopian Thought in the Western World". Cambridge, MA and Oxford, Belknap, 1979.
- 30- Marien, Michael. "The Two Visions of Post - Industrial Society". Article in Futures . May 1977, PP. 415-31.
- 31- Marien, Michael and Lane Jennings (eds). "What i Have Learned. Thinking About the Future Then and Now". New York, Greenwood Press, 1987.
- 32- Masini, Eleonora Barbieri (ed). "Visions of Desirable Societies". Oxford, Pergamon, 1983.

- 33- Masuda, Yoneji. "The Information Society as Post-Industrial Society". Bethesda, Maryland, World Future Society. 1983. (First Published Tokyo 1980).
- 34- Meadows, Donella H. Dennis, L. Meadows, Jorgen Randers and William W. Behrens III. "The Limits to Growth. A Report for The Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind". New York, Universe, London, Earth Island, 1972.
- 35- Meadows, Donella H. Dennis L. Meadows and Jorgen Randers. "Beyond the Limits. Confronting Global Collapse. Envisioning a Sustainable Future". Vermont, Chelsea Green. London, Earthscan, 1992.
- 36- Meyer, Niels I. K. Helveg Petersen and Villy Sorensen. "Revolt From the Center". London, Marion Boyars, 1982. (Danish Original: Operor fra midten, 1978).
- 37- Milbrath, Lester W. "Envisioning a Sustainable Society. Learning Our Way Out". New York, State University Press, 1989.
- 38- Moorcroft, Sheila (ed). "Visions for the 21st Century". London, Adamantine, 1992, New York, Praeger, 1993.
- 39- Myrdal, Alva (Committee Chairman): "To Choose a Future. A Basis for Discussion and Deliberations on Futures Studies in Sweden". Stockholm, Ministry of Foreign Affairs, 1974. (Swedish Original: Att Välja Framtid, 1972).
- 40- Naisbitt, John: Magatrends. "The Ten New Directions Directing Our Lives". New York, Warner, 1982.
- 41- Northcott, Jim (ed). "Britain in 2010. The PSI Report". London, Policy Studies Institute, 1991.
- 42- Polak, Fred. "The Image of the Future". Amsterdam, London and New York, Elsevier, 1973. (Duth Original: De toekomst is Nerleden tijd, 1963).
- 43- Robertson, James. "The Alternative. A Choice of Futures". Oxford, 1983 (revised edition).
- 44- Sakaiya, Taichi. "The Knowledge - Value Revolution: Or a History of the Future". Tokyo and New York, Kodansha International, 1991. (Updating of the Japanese Original: Chika Kakumei, 1985).
- 45- Sardar, Ziauddin. "Colonizing the Future: The Other Dimensions of Futures Studies". Article in Futures (1992), PP. 179-88.

- 46- Shakhanazov, Georgi. "Futurology Fiasco. A Critical Study of Non - Marxist Concepts of How Society Develops". Article in Futures 2 (1992), PP. 179-88.
- 47- Shakhanazov, Georgi. "Futurology Fiasco. A Critical Study of Non - Marxist Concepts of How Society Develops". Moscow, Progress, 1982.
- 48- Slaughter, Richard. "The Foresight Principle. Cultural Recovery in the 21st Century". London, Adamantine, 1995.
- 49- Sviden, Ove and Britt Aniansson (eds). "Surprising Futures. Notes from an International Workshop on Long - tem World Development". Stockholm, Forskningsrdsnمندن, 1987.
- 50- Toffler, Alvin: "Future Schok". New York, Random House, 1970. Valaskakis, Kimon, Peter S. Sindell, J. Graham Smith and Iris Fitzpatrick - Martin: "The Conserver Society". A Workable Alternative for the Future. Toronto, Fitzhenry & Whiteside; New York, Harper & Row. 1979.